

De bijzondere positie van de Hollandse gemeente in Londen bracht mee dat de kerkleiders zich met veel meer zaken bemoeiden dan kerkelijke aangelegenheden. De welvarende kooplieden die in de kerkeraad de dienst uitmaakten, waren voortdurend in de weer de kwetsbare gemeenschap zoveel mogelijk te beschermen. Daarvoor brachten zij grote geldsommen op. Zo collecteerde de kerkeraad in 1625 £ 1600 voor de bouw van een erepoort voor Karel I die overigens nooit werd opgericht, omdat de koning zijn aangekondigde bezoek aan Londen afzegde. In vergelijking met de zestiende eeuw was er in Austin Friars veel veranderd. Van een bruisende vluchtelingenkerk die nauwe betrekkingen met het geplaagde vaderland onderhield en de strijd met Spanje geldelijk ondersteunde, was Austin Friars tot een vreemdelingengemeente geworden, bestaande uit kooplieden en ambachtsmensen van Nederlandse origine die nog maar losse banden met het moederland hadden. Zond de zestiende-eeuwse kerk zelf opgeleide predikanten naar de kerken onder het kruis op het vasteland, na 1600 moest de Londense gemeente moeizaam omzien naar voorgangers uit de Republiek. De 'midweek prophesying sessions' waarin predikanten werden gevormd, bestonden niet meer, Austin Friars zond *alumni* naar Leiden om daar theologie te studeren. De bevolgen kerkleiders en predikanten van het eerste uur, hadden opvolgers die door Grell als precieze boekhouders worden getypeerd. Het religieus enthousiasme dat de ordonnantiën van Micron uit 1554 uitstraalden was in de kerkorde van 1609, het *corpus disciplinae*, niet meer terug te vinden.

Het beeld dat Grell van de Hollandse gemeente in Londen tijdens de eerste Stuarts tekent, maakt de indruk op goede gronden te zijn geschetst. Niettemin schiet de kennis van de auteur, waar het de voor zijn onderzoek relevante Nederlandse literatuur betreft, op sommige punten tekort. Zo geeft hij hoog op van de kwaliteit van het medisch onderwijs in Leiden rond 1630 (134), waar Lindebooms *Geschiedenis van de medische wetenschap in Nederland* (Bussum, 1972) hem tot enige terughoudendheid had kunnen manen. Ook zijn voorstelling van het conflict tussen gomaristen en arminianen, in het bijzonder de rol van Maurits daarin, lijkt mij voor nuancering vatbaar (89). De vraagtekens die Grell zet bij de Nederlandse loopbaan van de best betaalde alumnus van Austin Friars, Simeyon Ruytingh (Grell spelt: Ruytinck, 282) zijn onnodig. Hij was van 1633 tot 1638 predikant in Maastricht en van 1638 tot 1666 in Nijmegen. Ook over Ruytinghs 'some kind of nervous breakdown' (144) was meer te zeggen geweest. Simeyon Ruytingh was psychisch zeer kwetsbaar. Hij sleet zijn laatste levensjaren in volslagen waanzin. In 1662 besloot de magistraat van Nijmegen in overleg met de kerkeraad van de gereformeerde gemeente dominee Ruytingh niet langer de sacramenten te laten bedienen. Tijdens de laatste avondmaalsviering was gebleken dat hij 'eeniger maten in syn verstant was getroubleert'. Kort daarop werd hij helemaal uit zijn dienst ontslagen. Zijn toestand was zo ernstig, dat de overheid besloot hem in zijn eigen pastorie op te sluiten. Met dikke planken werden de deuren en ramen van zijn woning dichtgetimmerd. Op 7 september 1666 verloor de dood hem uit de gebarricadeerde behuizing.

G. Groenhuis

Th. E. A. Bosman, e. a., ed., *De Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze in tweede termijn* (Brabantse rechtshistorische reeks IV; Assen: Van Gorcum, 1989, 168 blz., f29,-, ISBN 90 232 2453 1).

Nadat een inventaris van het Rijksarchief Noord-Brabant het omvangrijke archief van de Raad

van Brabant had ontsloten, heeft de vakgroep rechtsgeschiedenis het onderzoek naar dit gewestelijke rechtscollege ter hand genomen onder leiding van prof. J. P. A. Coopmans. In 1983 organiseerde de vakgroep het eerste colloquium over de Raad van Brabant. Vijf jaar later werden de vruchten van het sindsdien verrichte onderzoek gepresenteerd op het tweede colloquium. De gehouden voordrachten zijn in deze bundel bijeengebracht.

In een overzichtelijke inleiding beschrijft Coopmans hoe de rol van de Staatse Raad van Brabant gestalte kreeg na de Opstand en welke verschillen er bestonden met de Raad van Brabant die in Brussel was gevestigd. In de Republiek traden de Staten-Generaal als soeverein in de plaats van de hertog en ontnamen de raad zijn belangrijkste taken op het gebied van wetgeving en bestuur. Bij de rechtspraak ondervond de Raad van Brabant bovendien concurrentie van de Raad van State. Indien de geschillen tussen beide raden hoog opliepen, gingen de Staten-Generaal te rade bij de Hoge Raad van Holland en Zeeland. Men kon het niet eens worden over een nieuwe instructie voor de Raad van Brabant zodat de Albertine ordonnantie van 1604 voor de Zuidnederlandse raad van toepassing bleef. Dit institutionele onvermogen stond echter belangrijke verfijningen van de rechterlijke organisatie en het procesrecht niet in de weg en evenmin de ontwikkeling van het officie-fiscaal in de richting van een openbaar ministerie.

De bijdrage van Bosman is gewijd aan de 'Brabantse nationaliteit' van de raadsheren. Het artikel beperkt zich tot de problemen die vooral in de eerste helft van de zeventiende eeuw rezen rond de benoeming van raadsheren die geen geboren Brabanders waren. Ook bij andere rechtscolleges in de Republiek nam men het niet zo nauw met de vereisten voor het inboorling-schap van de leden maar bij de Raad van Brabant nam dit verschijnsel een zodanige vorm aan dat het college gaandeweg geheel gedomineerd werd door buitenlanders. Bosman concludeert terecht dat hier geen sprake was van een bovengewestelijk denken maar van vreemde overheersing. Dat klemde des te meer omdat de Raad van Brabant in potentie het enige belangrijke college was dat de gewestelijke belangen zou kunnen vertegenwoordigen en behartigen. De vraag rijst of er juist om dat te voorkomen buitenlanders werden benoemd. Bosman gaat echter niet in op de achtergronden van de benoemingen.

Jacobs laat zien dat blijkens archiefonderzoek de Raad van Brabant appèlzaken van criminele vonnissen behandelde hoewel wetgeving en literatuur daartoe nauwelijks ruimte boden. Daarbij volgde de Raad van Brabant de Hollandse praktijk zodat er geen appèl voorkwam bij een extraordinaire procedure en een veroordeling op confessie. In de tweede helft van de achttiende eeuw liep het aantal zaken snel terug.

De wisselende lotgevallen van de bibliotheek van de raad worden beschreven door De Koning-Klaassen die samen met Lombarts kwam tot een reconstructie en catalogus van 86 nummers. Het betreft een kleine handbibliotheek met vooral boeken over het Brabantse recht. Daarbij is gevoegd een lijst van, zelfs zeer recentelijk uit de rechtbank van Breda, verdwenen werken.

Broers zet uiteen hoe bij het onderzoek gebruik wordt gemaakt van de computer. Uit het artikel van Lindemann over de Raad als leenhof, blijkt dat de leenzaken als gewone civiele zaken behandeld werden door drie raadsheren die dat erbij deden. Alleen de administratie van de lenen vergde afzonderlijke aandacht, onder andere door de benoeming van zogenaamde leenvinders. Gehlen geeft aan hoe de raad te werk ging bij de toelating van en het toezicht op notarissen. Tenslotte laat Lombarts aan de hand van de interessante casus van C. P. van Beresteyn zien hoe de Raad van Brabant de Brabantse burger effectieve rechtsbescherming kon bieden tegen de stedelijke overheid, zelfs als het politiek gevoelige zaken als het poorterschap of de belastingen betrof.

Bij de uiteenlopende aspecten van de Raad van Brabant die in de bundel worden belicht,

overheerst het Brabantse perspectief. Zetelend op het Binnenhof was de Raad van Brabant naar zijn organisatie, samenstelling en werkwijze echter bovenal een Haags college, ingebed in de bureaucratische, juridische en politieke cultuur van het regeringscentrum van de Republiek. Die dimensie komt onvoldoende tot zijn recht. De Hollandse praktijk in criminele zaken kan mogelijk uit de aanwezigheid van Hollandse advocaten en procureurs worden verklaard. Van belang lijkt in dit verband vooral onderzoek naar de juistheid van het impliciete verwijt dat de Raad van Brabant functioneerde of ging functioneren als instrument van vreemde overheersing. Nader onderzoek naar de benoeming van leden en personeel van de Raad en de werking van het officie-fiscaal kan daarover wellicht meer helderheid verschaffen.

L. van Poelgeest

P. Visser, *Broeders in de geest. De doopsgezinde bijdragen van Dierick en Jan Philipsz. Schabaelje tot de Nederlandse stichtelijke literatuur in de zeventiende eeuw* (Deventer Studiën VII; 2 dln., Deventer: Sub Rosa, 1988, I tekst 466 blz., II noten, bijlagen, literaturopgave, register 469 blz., f64,-, ISBN 90 70591 25 1).

De naam Schabaelje zal vermoedelijk in Amerika meer herkenning oproepen dan in Nederland. De dichtende en schrijvende zeventiende-eeuwse broers Dierick en Jan Philipsz. Schabaelje zijn hier vergeten, hun werk is overschaduwd door meer begaafde tijdgenoten en uit de mode geraakt. Maar onder de Amish en andere zeer traditionele en streng gelovige groepen met een doperse achtergrond in Amerika bestaat blijkens recente herdrukken van oude Duitse en Engelse vertalingen nog steeds belangstelling voor Jans stichtelijke bestseller uit 1635, *De Lusthof des Gemoets*.

Zeeuwen van Vlaamse afkomst, trokken beide broers op jeugdige leeftijd naar Amsterdam, waar ze hun molenaarscarrière succesrijk continueerden. Dierick overleed, dertig jaar oud, in 1622. Zijn iets jongere broer Jan trok twee jaar later naar Alkmaar, waar hij enige tijd voorganger bij de doopsgezinden was; later vestigde hij zich opnieuw in Amsterdam, waar hij werkzaam was als schrijver, uitgever, boekhandelaar en armverzorger van de doopsgezinden. Hij overleed in 1656.

Het literair debuut van beide broers vond gezamenlijk plaats, nog voor hun verhuizing naar Amsterdam, met de uitgave van een collectie stichtelijke liederen *Het Walchers Liedeboeck* (1611). Dierick schreef in de jaren 1614-1616 enkele toneelstukken en een tractaat, rederijkerswerk met een actuele tendens dat sympathie voor de remonstranten verraadt. Jans oeuvre, over een groter aantal jaren tot stand gekomen, was omvangrijker; het bezat een voornamelijk didactisch-stichtelijk karakter: geestelijke liederen, bijbelse emblematiek en de reeds genoemde *Lusthof* een pelgrimsreis door de gewijde en ongewijde geschiedenis die tientallen herdrukken beleefde.

Voor neerlandistisch onderzoek dat oudere literaire uitingen in een breder cultuurhistorisch perspectief wil plaatsen, vormen de Schabaeljes en hun werk dus een geschikt object. Hun doopsgezinde context versterkt hun aantrekkelijkheid. Want die biedt de mogelijkheid via hen het doperse element in de Nederlandse literatuurgeschiedenis op te speuren.

Van de pluriforme zeventiende-eeuwse doperse wereld verschaft Visser een met veel details en onderscheidingen ingekleurd panorama. Beide Schabaeljes vinden daarin hun overigens ietwat verschillende plaats. Diericks werk toont een polemische betrokkenheid bij actuele